

що, окрім всіх інших об'єктивних чинників, що формують «модерну націю», тобто сучасні національні спільноти, останні обов'язково мають демонструвати національну свідомість та волю до незалежного існування. Народ, як вважає дослідник, є лише підготовчим етапом формування спільноти, яка має спільні історичні, природні, кровні зв'язки, територіальну спільність, мову, культуру, релігію [6, с. 8–9, 178–179].

Сутність вищевикладеного зводиться до вказаних дефініцій та говорить про те, що в законодавчій площині поняття нації та національності не існує. Саме тому єдиним реальним джерелом, яке може задовольнити пошуки відповідей на питання визначення поняття «нації» для чіткого формулювання контексту статті 161 КК України, є спроба звернутися до норм глобального, міжнародного права. Статут ООН говорить про об'єднання націй у спільне глобальне об'єднання з метою «знову утвердити віру в основні права людини... і в рівність прав більших та малих націй» [7, с. 5]. Що характерно, у текстах ООН немає чіткої визначеності щодо змісту слова «нація» і «народ», проте простежується чіткий поділ між націями як спільнотами, що мають державність, і народами, які не обов'язково таку мають.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що єдиним способом вирішити перелічені проблеми є встановлення чітких критеріїв щодо роз'яснення того, що таке є національна належність. Це можна виконати у вигляді примітки до відповідної статті, як це на сьогодні виконано щодо регіональної належності громадянина. Ще одним варіантом вирішення виявленої проблеми може бути ухвалення окремого законодавчого акта, який би чітко роз'яснив поняття нації. Такі зміни дозволили б значно поліпшити ефективність розслідувань та винесення вироків судом щодо небезпечного кримінального правопорушення, яке є важливими чинником національної безпеки та гарантування прав і свобод громадян в державі.

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 810/2732/18 від 11.09.2019. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573534>.
3. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20/#Text>.
4. Німчук В. Словник української мови. Київ : ВЦ «Просвіта», 2016. 614 с.
5. Європейський словник філософій: лексикон неперекладностей / пер. з фр. А. Васильченка та ін. Київ : Дух і літера, 2011. Т. 2.
6. Бочковський О. Вступ до націології : курс лекцій. Регнесбург, Франкфурт : Укр. техн.-госп. ін-т, 1947.
7. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

УДК 343.541

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/571-573

Олена ГОЛУБ

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології

Валентин ЛЮДВІК

доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Вторгнення російської федерації на територію України поставило перед державною владою України, українським народом та усім людством цілий перелік нових викликів, серед яких внесення змін до Кримінального Кодексу України та законодавства в цілому.

На окупованих та вже деокупованих територіях України було зафіксовано безліч

злочинів, скоєних російською армією проти людства, серед яких і кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості – сексуальне насильство.

Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII, було внесено, з-поміж іншого, істотні зміни до Кримінального Кодексу України (далі – КК України). Частина цих змін (згідно з даними офіційного сайту Верховної Ради) набули чинності 11.01.2019 та являють собою майже дослівне перенесення до КК України окремих положень ст. 36 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи тільки 20 червня 2022 р., ухваливши Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20.06.2022.

До 2019 року ст. 153 КК України мала назву «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» і передбачала відповідальність за будь-які «неприродні» статеві акти, вчинені із застосуванням насильства, та вже відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII ст. 153 КК України набула назву «Сексуальне насильство».

Сексуальне насильство – це злочин, який полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (ст. 153 КК України).

Фактично кожна війна у світі супроводжується сексуальним насильством. У безлічі випадків згвалтування та сексуальне насилля стають чи не найбільш поширеним способом знущань над незахищеними цивільними людьми та полоненими.

До прикладу, у документах Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, звітах Комісії експертів ООН, місії ООН, неурядових організацій сексуальне насилля виділяють як окремий вид воєнного злочину, який супроводжував етнічні чистки, масові вбивства, утримання у концентраційних таборах. Здебільшого жертвами ставали представниці жіночої статі різного віку, хоча такого насилля зазнавали і хлопчики та чоловіки. Основними формами сексуального насильства були рабство, згвалтування та фізичне знущання. Злочини мали стихійний та організований характер, їх було скоєно під час воєнних дій, депортацій, у концентраційних таборах, перед вбивствами. Існували борделі та спеціальні табори для жінок, невеликі центри, де утримувалися жертви сексуального насилля. Подібні центри створювалися у школах, готелях, ресторанах.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України війська агресора застосовують сексуальне насильство саме як інструмент ведення війни, зокрема для залякування, помсти чи «покарання» цивільного населення на окупованих територіях. Сексуальне насильство застосовується як до жінок, чоловіків, так і до дітей.

У такий спосіб окупанти намагаються завдати шкоди українському населенню, придушити спротив та демотивувати армію. Одні історії про сексуальне насильство стали відомі вже після деокупації населених пунктів, інші нам ще доведеться розслідувати аби домогтися правосуддя після звільнення окупованих регіонів України. Проте подекуди жінки й чоловіки, навіть перебуваючи на окупованих територіях і в зоні бойових дій, шукають можливості розповісти про насильство, скоєне військовими РФ.

Офіційна статистика злочинів у розрізі сексуального насильства на окупованих та деокупованих територіях України станом на лютий 2024 р. відсутня, але численні факти знущань над українцями відомі та висвітлені у вітчизняних та зарубіжних засобах масової інформації.

Так, стала відома життєва історія полонянки Людмили Гусейнової, яка більше трьох років була в полоні на тимчасово окупованій території: спочатку – у відомій жорстоким поведінням із затриманими українцями, серед якого і сексуальне насильство, тюрмі «Ізоляція», а потім – у Донецькому СІЗО. Жінка наголошує: «Ми – не жертви. Ми – люди, які змогли вижити». Їй вдалося повернутися 17 жовтня 2022 р. під час так званого «великого жіночого обміну» – тоді звільнили 108 осіб полонянок [1].

Виникає доцільне питання, як саме кваліфікувати ці злочини – за ст. 153 КК України «Сексуальне насильство» чи за ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни».

Варто зауважити, що ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» дає можливість притягнути до відповідальності комбатантів за вчинення насильства, у тому числі сексуального насильства стосовно жінок, чоловіків та неповнолітніх осіб.

«Ця стаття не містить деталізації щодо вчинення насильства як складової поняття «порушення законів та звичаїв війни». Тому для наповнення змісту об'єктивної сторони злочину, передбаченого в ст. 438 КК України, слід звертатися до договірного та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. За наявності контекстуального зв'язку насильства з

діями, які заборонені міжнародним правом та визнаються його серйозними порушеннями, є всі підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни», – наголосила у своєму інтерв'ю суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Н. Стефанів [3].

Стаття 438 КК України є основою для кваліфікації воєнних злочинів, при тому що у КК України немає такого терміна, утім, у міжнародному праві воно є визнаним. Наразі необхідна правова оцінка конкретних форм порушень законів та звичаїв війни, що вчинюються щодо цивільного населення на окупованих територіях, про які йшлося вище, варто зазначити, що розпочата законотворча робота в напрямі вдосконалення редакції ст. 438 КК України має бути продовжена, оскільки чинна редакція статті не повною мірою відповідає запитам слідчої та судової практики саме через використання узагальнюючих юридичних конструкцій.

Ідеться про Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27.12.2019. Вказаним законопроектом передбачено нову редакцію статті 438 «Воєнні злочини проти особи». Так, частиною 2 встановлюється відповідальність за умисне вчинення (заподіяння) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру стосовно особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, певних діянь, зокрема діянь, що посягають на людську гідність (п. 5); за зґвалтування, сексуальну експлуатацію, примушування до зайняття проституцією, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-яких інші форми сексуального насильства (п. 8) [8].

Вказаний законопроект в цілому отримав схвалення від Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом, натомість були висловлені слушні зауваження Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України. Проте станом на 27.02.2024 року проект не було прийнято. Видається, що доопрацювання цього законопроекту зараз на часі.

Таким чином, ст. 153 КК України не розповсюджується на комбатантів та не спроможна досягти повною мірою правосуддя, тож доцільним є притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України. В той же час, для більш зручного застосування ст. 438 КК України на практиці необхідно викласти її в новій редакції з уточненням об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

1. Сексуальне насильство на окупованих територіях - елемент тероризму і пригнічення спротиву. Як покарати злочинців? *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3747968-seksualne-nasilstvo-na-okupovanih-teritoriah-element-terorizmu-i-prignicenna-sprotivu-ak-pokarati-zlocinciv.html>.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

3. Ст. 438 КК дає можливість притягнути до відповідальності комбатантів за вчинення і сексуального насильства стосовно жінок. *Адвокат Пост*. URL : <https://advokatpost.com/st-438-kk-daie-mozhlyvist-prytiahnuty-do-vidpovidalnosti-kombatantiv-za-vchynennia-i-seksualnoho-nasyilstva-stosovno-zhinok/>.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

5. Воєнний стан // *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27.12.2019. *Верховна Рада України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804.